

Neuvostoliiton talousreformi ja Viron talous*

UNO MERESTE

Neuvostoliitossa aloitetussa laajassa uudistusprosessissa eli perestroikassa on kaksi pääasiallista osaprosessia — yhteiskuntaelämän perusteellinen demokratisointi ja poliittisen systeemin nykyaikaistaminen (1) sekä perusteellinen talousreformi (2). Edellisen osalta kehitys sujuu suhteellisen hyvin. Voidaan havaita joukko positiivisia tuloksia, jotka kuvastuvat ensisijassa Viron lehdistön luonteen olleellisena muuttumisena. Jälkimmäisessä — perusteellisessa talousreformissa — ei vielä ole saavutettu merkittäviä tuloksia. Sen tärkeimpien hankkeiden toteuttamisessa voi huomata jopa tiettyjä esteitä. Toivottiin, että uuden valtioneuvoston voimaan astumisesta vuoden 1988 alussa tulee olennainen askel, mutta sen monia säädöksiä ei tähän mennessä ole ollut mahdollista toteuttaa. Talouden kehitys on vilkastunut, mutta tähän asti se ilmenee enimmäkseen vain välituloksissa — kauppojen tiskillä kuluttajalle tarjolla olevien tavaroiden valikoima ei vielä ole lisääntynyt, joskus on ollut aihetta puhua jopa olojen huononemisesta.

Olosuhteissa, joissa perusteellisen talousreformin toteuttamisessa on jouduttu ennalta arvaamattomiin vaikeuksiin, uusilla rakentavilla, asiaa eteenpäin vievillä ideoilla on suuri merkitys. Sellaisia ideoita tarvitaan, niillä on sosiaalinen tilaus.

Neuvostoliiton perusteellisen talousreformin eräänä perusideana on kaikkien taloudellisten yritysten siirtäminen täydelliseen tulosvastuuseen. Täydellisen tulosvastuun ideana on, että yritysten on itse vastattava kaikista tuotantokustannuksistaan, mm. myös koneiden hankkimisen ja talousrakentamisen kustannuksista, sekä tuotettava tarpeeksi halvalla saadakseen voittoa tuotteiden myynnistä. On sanottava, että täydellinen tulosvastuu sosia-

listisessa talouselämässä on suhteellisen uusi asia. Aiemmin on pidetty tärkeämpänä vain kansan tarvitsemien tuotteiden valmistamista kustannuksista välittämättä. Myös koneensa ja rakennuksensa valtioneuvostot ovat jo pitkään saaneet valtionbudjetin määrärahoina. Nykyäänkin tappiota tuottavia yrityksiä on suhteellisen paljon (noin 14 % yritysten kokonaismäärästä) ja niiden lukumäärä pienee kovin hitaasti.

Vastatessaan sosiaaliseen tilaukseen uusien ideoiden löytämiseksi neljä nuorta virolaista tieteilijää *Siim Kallas, Tiit Made, Edgar Savisaar* ja *Mikk Tiitma* ehdottivat vuoden 1987 syksyllä koko Viron SNT:n siirtämistä tulosvastuuseen, mikä käytännössä merkitsi Viron taloudellisen itsenäisyyden tavoittelua. »Neljän miehen ehdotuksessa», jolla nimellä se Virossa nykyään yleisesti tunnetaan, edellytettiin, että olosuhteissa, joissa koko tasavalta on alueellisesti yksikkönä tulosvastuullinen, kehittyvät suhteellisesti paremmat ehdot myös yritysten siirtymiseen tulosvastuuseen. Kansan laajojen joukkojen kannatus neljän miehen ehdotukseen perustui toisaalta Viron talouden nykytilanteen järkevään arviointiin, toisaalta sen tosiasian tajuamiseen, ettei enää ole mahdollista hoitaa taloutta aikaisempaan tapaan, että tarvitaan todella radikaaleja keinoja olojen kohentamiseksi (taulukko 1).

Pysähtyneisyyskauden vaikutus Viron kansantalouteen ilmeni kaikessa. Vuosina 1971—1985 kansantulon kasvunopeus laski, kansalaisten reaalityulojen kasvu hidastui. Viime viisivuotiskautena 1981—1985 maataloustuotteiden kasvu pysähtyi kokonaan.

Näiden muutosten seuraukset kuvastuvat monissa sosiaali-indikaattoreissa. Sotaa edeltäneinä vuosina, s.o. viisikymmentä vuotta sitten ei Viron ja Suomen sosiaalisissa oloissa ollut merkittäviä eroja. Nyt eroja on. Virossa ilmenee selvä jälkeensijaisuus.

Tämä merkitsee, että vaikka Virossa on

* Esitelmä Taloustieteen päivillä Tampereella helmikuussa 1989.

Taulukko 1. Viron talouden kehitysnopeus viisivuotiskausina 1971—1985.

	1971— 1975	1976— 1980	1981— 1985
Kansantulo	4,6	3,6	2,3
Kansalaisten reaalitytulot	3,4	3,8	1,7
Maataloustuotanto	1,4	1,7	0,0

Taulukko 2. Sosiaaliset olosuhteet Virossa ja pohjoismaissa (1983—1986).

	Keskimääräinen elinaika		Lasten (alle 1 vuotiaiden) kuolleisuus %	Ylioppilaiden osuus 20—24-vuotiaiden nuorten kokonaisuudesta %
	miehet	naiset		
Viro	65,5	74,7	16,1	18
Ruotsi	73,5	79,7	5,9	38
Suomi	70,1	78,5	6,3	32

Neuvostoliiton korkein kansantulo henkeä kohden, Neuvostoliiton korkein palkkataso jne., ihmiset tajuavat selvästi uudistuksen tarpeellisuuden. Viron kansan keskuudessa löysivät harvinaisen elävää vastakaikua *M. Gorbatshev*in puheissa usein toistuvat ajatukset, ettei enää voida elää entiseen tapaan, ettei perestroikalle ole vaihtoehtoja, ettei voida tyytyä mihinkään puolittaisratkaisuun, vaan koko talous on järjestettävä perusteellisesti uudelleen. Tämä kuvastuu myös »neljän miehen ehdotuksessa» ja sitä seuranneissa reaktioissa. Tähän mennessä ehdotuksesta on julkaistu jo satoja kirjoituksia ja pidetty lukematon määrä kokouksia. Voi sanoa, että Virossa se on ollut eräs viime aikojen polttavimpia aiheita, johon tavalla tai toisella liittyivät myös kaikki muut tapahtumat.

Vaikka neljän miehen ehdotusta myös vastustettiin, neuvostotasavaltojen siirtäminen tulosvastuuseen otettiin NKP:n XIX konferenssin päätöksiin. Nykyisin ei enää väitellä siitä, onko tasavaltojen tulosvastuu tarpeellista ja mahdollista, vaan keskustellaan siitä, miten se on järjestettävä. Vuoden 1988 puo-

livälistä lähtien Viron tulosvastuun luonnoksen eli lyhyesti IME-projektin parissa työskenteli kaksi suurta tiedemieskollektiivia: toinen Viron tiedeakatemian taloustieteen laitoksessa, toinen juuri sitä varten perustetun IME-neuvoston yhteydessä. Joulukuussa 1988 molemmat luonnokset esitettiin Viron ministerineuvostolle. Niiden pohjalta viimeistelty yhteinen ehdotus valmistui maaliskuun alussa 1989.

IME-projektin toteuttaminen:

Samaan aikaan laadittiin myös IME-projektin toteuttamisen luonnos: Mitä on tehtävä ja missä järjestyksessä toimitaan kolmen ensimmäisen kuukauden ja ensimmäisen vuoden aikana, kun tasavallan tulosvastuuta aletaan toteuttaa käytännössä. Ideoiden kehittämisessä on käytetty laajasti ryhmätyötä ja pidetty aivoriisiä.

Talouden eheyttäminen

IME:n ensimmäisen vaiheen luonnoksen osat osoittavat, mistä Viron taloudellisen itsenäisyyden palauttaminen aiotaan aloittaa. Ensimmäisenä tehtävänä (vastaavasti ensimmäisenä osana luonnoksessa) on *tasavallan talouden kokonaisuuden palauttaminen*. Jotta ymmärrettäisiin, mitä sillä tavoitellaan, on tarkasteltava nykyistä tilannetta. Kaikista nykyisin Viron alueella sijaitsevista valtionyrityksistä on tasavallan alaisuudessa noin kymmenen prosenttia (taulukko 3). Yhdeksänkymmentä prosenttia on monen kymmenen (tämälleen 42) yleisliittolaisen ministeriön alaisuudessa. Ne noudattavat vain niiden määräksi ja ovat itse asiassa eksterritoriaalisia suhteissaan tasavaltaan. Tasavallan budjettiin ei niistä kerry mitään tuloja, mutta ne sen sijaan kuormittavat tasavallan infrastruktuuria ja luontoa. Kaikki yritykset turvata talouden kokonainen kehitys ja optimaalinen rakenne jäävät pakostakin tehostomiksi, jos tasavallan hallitus ei millään tavoin voi vaikuttaa teollisuuden näin suuren osan toimintaan, sillä

Taulukko 3. Viron teollisuusyritykset vuonna 1987.

Kenen alaisuudessa	Yritykset %	Tuotanto- yksiköt %	Kokonais- tuotanto %	Työntekijät %	Rakennuksen ja koneiston arvo %
Yleisliittolaiset ministeriöt	17	15	29	20	62
Yleisliittolais- tasavaltalaiset ministeriöt	52	58	59	29	30
Tasavallan ministeriöt	31	27	12	51	8
	100	100	100	100	100

tasavallan kansantalouden eri kohteiden tuotannon ja tulojen käytön johtaminen on hajotettu kymmenille yleisliittolaisille ministeriöille. Ne sijaitsevat kaukana eivätkä yleensä tiedä tarpeeksi paikallisista oloista. Siksi Viron talouden kokonaisuuden palauttamisella tarkoitetaan pääosan tai jopa kaikkien valtion yritysten siirtämistä tasavallan hallintaan.

Juuri siinä kvsymyksessä SNTL:n hallituspiirit ovat osoittaneet ymmärtämystä, vaikka paikallisten yleisliittolaisten yritysten johtajat ovat vastustaneet kiihkeästi näitä pyrkimyksiä (heillä kun on mukava toimia eksteritorialisuuden oloissa). Vuoden 1988 lopulla pidettiin Moskovassa SNTL:n hallituskomission kokous, jossa kysymystä pohdittiin ja asetettiin sille kannalle, että tasavallan alaisuudessa olevien teollisuuslaitosten lukumäärää lisätäisiin siten, että tasavallan hallinnassa olevat teollisuuslaitokset valmistaisivat 60—70 prosenttia tasavallan teollisuustuotannosta tähänastisen 6—10 prosentin sijasta.

IME-projektin mukaan suurten tehtaiden, jotka pysyvät yleisliittolaisina, tulisi tästedes toimia periaatteessa kuten monikansalliset yhtiöt, alistuen sijaintitasavallan — Viron tasavallan — hallintaan, maksaen sille veroja, noudattaen sen ympäristönsuojelulakeja jne. Siihenkin vaatimukseen on jo reagoitu positiivisesti. Tammikuun 1989 viimeisenä päivänä pidettiin NKP:n keskuskomitean neuvottelukokous, jossa päätettiin, että tästä lähtien neuvostotasavaltojen tulot tulevat riippumaan kaikkien niiden alueilla sijaitsevien yritysten

työn tehokkuudesta ja voitoista. Siten voidaan toivoa, että pian yleisliittolaisten tehtaiden täydelliselle riippumattomuudelle tulee loppu, mikä tasavallan talouden kokonaisuuden taivoittelulla onkin haluttu saavuttaa.

Talouden itsenäinen johtaminen

Viron taloudellisen itsenäisyyden toisena tärkeänä kysymyksenä on *siirtyminen talouden itsenäiseen johtamiseen* ilman yleisliittolaisten ministeriöiden ja muiden keskusvirastojen usein epäpätevää sekaantumista. Tulkoon sanotuksi, että nykyään yleisenä sääntönä on voimassa tasavallan erikoisalojen ministeriöiden ja muiden valtion elinten miinisanotun kaksoishallinnan periaate. Kaikki Viron ministeriöt on alistettu toisaalta tasavallan ministerineuvostolle, toisaalta vastaaville yleisliittolaisille ministeriöille. Tähän asti vallinneissa olosuhteissa se on merkinnyt niiden kuulumista itse asiassa vain vastaavan yleisliittolaisen ministeriön alaisuuteen, tasavallan alaisuus on ollut enemmän tai vähemmän informatiivista, usein jopa vain muodollista. Tällainen alaisuus on koskenut esimerkiksi 52 prosenttia kaikista teollisuuslaitoksista. Tasavallan tulosvastuuseen siirtymisen luonnoksen mukaan kaksoisalaisuus on vaihdettava yksinkertaiseen alaisuuteen. Tämä merkitsee, että tulevaisuudessa tasavalta rupeaa asioimaan yleisliittolaisen keskushallituksen kanssa *yhtenä kokonaisuutena*, eikä kuten tähän saakka, jol-

loin talous jakautui monenkymmenen ministeriön ja monen keskusviraston alaisuuteen, jotka kaikki ajoivat omaa asiaansa piittaamatta tasavallan taloudesta kokonaisuutena ja tasavallan asukkaiden eduista.

Kaksoisalaisuuden vaihtaminen yksinkertaiseen alaisuuteen merkitsee *siirtymistä niinsanottuun alueellisen johtamisen periaatteeseen*. SNTL:ssä on pitkään ollut vaikeana ongelmana, miten olisi sovittava yhteen Moskovasta käsin toteutettava talouden keskitetty johtaminen ja toisaalta paikallinen johto. Stalinin kauden keskittämispyrkimysten jälkeen *Hrustsevin* kautena koetettiin siirtyä talouden johtamiseen alueellisten kompleksien kautta. Perustettiin talousalueet ja niitä johtavat kansantalousneuvostot eli venäjäksi *sovnorhoosit*. Kansantalousneuvostot perustettiin vuonna 1957 ja lakkautettiin vuonna 1965. Vaikka nämä neuvostot toimivatkin melko pitkään, entiset talousyhteydet kaikkien alueiden välillä säilyivät entisellään eikä niitä pystytty optimoimaan. Kansantalousneuvostojen lakkauttamisen jälkeen alkoi taas talouden entistä suurempi keskittäminen. Tähän mennessä se on ehtinyt super- eli ylisentralismiin, joka on jo näkyvästi vahingoittanut koko Neuvostoliiton kansantalouden kehittämisen yleisiä etuja sekä on pysähtyneisyyden synnyn pääasiallisia syitä. Siirtyminen alueellisten talouskompleksien kehittämiseen ja lujittamiseen on nykyään tehnyt suositukseksi tunnuksen »voimakas keskus ja voimakkaat tasavallat».

Vaikka tasavallan tulosvastuu ja sen seurauksena kaksoisalaisuuden lakkauttaminen voi antaa merkittävän panoksen »voimakas keskus ja voimakkaat tasavallat periaatteen toteuttamiseen, voidaan olettaa, että se kohtaa kiihkeätakin vastustusta. Kaikkien muiden vastaväitteiden lisäksi on arveltu, että kaksoisalaisuuden lakkauttaminen ei tuo mitään positiivista lisää byrokraattien eikä sentralismin likivointiin. Se muka merkitsee vain yleisliittolaisten byrokraattien vaihtamista tasavallan byrokraatteihin, s.o. Moskovan byrokraattien vaihtamista Tallinnan byrokraatteihin ja että yleisliittolaisen sentralismin sijaan kehittyy nyt tasavallan sentralismi, joka saattaa olla yhtä turmiollinen ja taloudellista aloittelaisuutta

kahlitseva, ehkä pahempikin kuin yleisliittolainen sentralismi.

Nämä vastaväitteet olisivat kaiketi ymmärrettävissä, jos tasavallan tulosvastuun päämääränä olisi vain toisen sentralismin korvaaminen toisella, mutta todellisuudessa se ei ole niin. Tasavallan tulosvastuun luonnoksen mukaan yrityksiä ei siirretä tasavallan alaisuuteen sitä varten, että niitä johdettaisiin samanlaisella käskymenetelmällä kuin yleisliittolaiset ministeriöt niitä johtivat. Sillä on kokonaan toinen tarkoitus. Yritysten siirtämisellä vain tasavallan alaisuuteen katkaistaan entiset käskytalouden suhteet yritysten ja niiden entisten Moskovassa sijaitsevien isäntäministeriöiden väliltä. Siten edesautetaan yritysten vapautumista entisistä alaisuussuhteista ja yritysten itsenäistymistä. Tulosvastuullisen tasavallan oloissa kaikki tasavallan hallinnassa olevat yritykset jätetään periaatteessa itsenäisiksi, kuten edellyttää myös vuoden 1988 tammikuun ensimmäisestä päivästä lukien voimassa oleva (mutta tähän asti toteuttamatta oleva) yrityslaki, jonka mukaan yritykset itse saavat päättää toiminnastaan. Tasavallan ministeriöiden alaisuus ei vastedes merkitse mitään muuta kuin tasavallan lainalaisuutta. Tasavallan tulosvastuun luonnoksessa eräs tärkeimpiä periaatteita on vastedes erottaa *kansantalouden valtiollinen johtaminen*, jota toteuttavat ministeriöt pääasiallisesti valmistamalla lainehdotuksia ja tarkastamalla voimassa olevien lakien noudattamista. *Yritysten taloudellisen toiminnan johtamista* toteuttaa jokaisen yrityksen johto itsenäisesti yrityksen ja sen työntekijöiden etujen mukaisesti. Jokaisessa järkevässä talousjärjestelmässä nämä kaksi talouden johtamisen muotoa ovat aina olleet erossa. Nykyään katsomme sosialistisen talouden johtamisen tähänastisen teorian erääksi suurimmaksi virheeksi sen, että valtiollisen suoran johtamisen toteuttamista tavoiteltiin ei vain joka tehtaan, vaan jopa jokaisen työläisen tasolla. Se oli koko Neuvostoliitossa tapahtunut taloussystemin totaalisen valtiollistamisen eräs ilmentymä. Nykyään sen aiheuttamaa vahinkoa yritetään korvata kehittämällä varsinkin osuuskuntia ja suosimalla niinsanottua yksityistä työtä — omin voimin

itsenäisinä isäntinä työskentelevien käsityöläisten ja myös maatalouden toimintaa.

Sisämarkkinoiden kehittäminen

Vaikea kysymys on se, miten tasavallan tulosvastuun oloissa järjestetään *yriyten varustaminen tarvittavilla raaka-aineilla ja koneilla*, joita Virossa ei tuoteta. Perusteellisen talousreformin mukaan koko Neuvostoliitossa tulee lakkauttaa tähänastinen ostolupiin perustuva jakelu, joka muistuttaa sodanaikaista korttisysteemiä ja mitä meillä sanotaan varantojen jakeluksi. Kaikkien tehtaiden olisi myytävä raaka-aineita ja koneita vapaasti kaikille halukkaille ilman mitään jakelukaavakeita ja lupia. Jos sellainen systeemi olisi jo voimassa, mitään ongelmia raaka-aineiden hankinnassa ei olisi. Mutta nyt on todennäköisempää, että Viro ja muut Baltian tasavalat siirtyvät tulosvastuuseen ennen kuin muissa neuvostotasavalloissa ehditään vapaaseen kaupankäyntiin koneilla ja raaka-aineilla (niinsanottuun tuotantovälineiden tukkukauppaan).

Ongelmana on myös tasavallan *sisäisten markkinoiden suojeleminen*. Olosuhteissa, joiden vallitessa ainakin toistaiseksi on ilmeistä, että vielä lähitulevaisuudessakin on koko Neuvostoliiton alueella puute monista käyttötavaroista, voidaan otaksua, että jos Viron myymälät pystytään varustamaan suhteellisesti suuremmilla valikoimilla, muista tasavalloista tulevat keinottelijat rupeavat hamstraamaan niitä myydäkseen ne muualla ylihinnoin. Sellaista voidaan havaita jo nytkin. Tähän asti Viron omien asukkaiden ostomahdollisuuksien turvaamiseen on käytetty monenlaisia melko alueellisia keinoja, joista levinein on myynti henkilöllisyystodistuksen perusteella; ostaa saavat vain saman kaupungin asukkaat, mutta eivät vieraat. Mutta tämä käytäntö on herättänyt oikeutettua mielihäpä, näinhän paikallisille asukkaille avautuu otollinen tilaisuus keinotteluun. Jos he ostavat tavaroita tukuttain (esimerkiksi Tallinnan neuletuotteiden tehtaan »Maratin» alusvaatteita, sukka housuja ym.) niin tavallisille ostajille niitä jää vähän.

Sisämarkkinoiden suojelekeinoista on tähän asti ollut puheena oman rahan käyttöön-otto yleisliittolaisen ruplan rinnalle. On myös pohdittu assignaattien tai sertifikaattien, s.o. tiettyjen tilisekkien käyttöönottoa, jolloin näinä sekkeinä maksettaisiin vain osa palkasta. Mielenkiinto on kohdistunut myös muovirahaan. Käyttämällä muovirahaa eli luottokortteja (tarkemmin sanoen Viron nykyisissä olosuhteissa maksukortteja) aiotaan sisämarkkinoita ja paikallisten asukkaiden ostomahdollisuuksia suojella seuraavasti: Kaikki tavarat, joihin kohdistuu erittäin vilkas kysyntä, joita ei riitä, tai jotka ovat muuttumassa harvinaisiksi (esimerkiksi savumakkara, paremmat karamellit, sukka housut, parempilaatuiset alusvaatteet, muotivaatteet, tuontitavarat yms.) varataan erityismyymälöihin. Joka kuukausi arvioidaan, minkä arvoinen erä näitä tavaroita tulee myyntiin. Pankissa tiedetään enemmän tai vähemmän tarkkaan, paljonko kuukaudessa maksetaan asukkaille palkkoina, eläkkeinä ja opintorahoina. Jos erikoisliikkeisiin varatun tavaran arvo on esimerkiksi 30 prosenttia kuukaudessa maksettavasta palkkasummasta, niin erikseen määrätty ja riippumaton valtionkomissio päättää, miten suuri suhteellinen osa kaikkien ihmisten ansiotuloista siirretään heidän ostotililleen säästöpankkiin, esimerkiksi 20—25 prosenttia. Ostotilille siirretyn summan edestä ihmiset voivat ilman suurempaa vaivaa ja jonotusta tehdä ostoksia erikoismyymälöistä, mitä kukin haluaa. Ylijäämääräällä voidaan ostaa muita tavaroita tavallisista kaupoista. Jos markkinasuhteet huononevat ja tavaroita on vähemmän, vähennetään vastaavasti myös ostotilille siirrettävää palkkaosuutta; jos tilanne paranee, sitä lisätään. Siten nopealla reagoinnilla voidaan taata ostotilille siirretyn rahan ostovoima. Ehtona on, että ostotilille siirretään vain osan kuluvana kuukautena saadusta palkasta. Jos tilin omistaja haluaa, hän voi milloin tahansa nostaa ostotililtään myös ruplia, mutta niitä ei saa siirtää jälleen ostotilille.

Tietysti kaikki nämä sisämarkkinoita suojaavat toimenpiteet ovat melko alkeellisia. Ne ovat ajankohtaisia ainoastaan siihen asti, kunnes vallitsee taloudellisesti normaalit olosuh-

teet. Tavarantuotetta ei normaalissa markkinataloudessa yleisesti tunneta. Jos perusteellinen talousreformi onnistuu ja koko Neuvostoliitossa saavutetaan normaalit taloudelliset olosuhteet, niin tarjonta ylittää jonkin verran kysynnän ja sisämarkkinoita ei tarvitse suojella. Silloin muoviraha voi saada samat tehtävät, jotka sillä nykyään on taloudellisesti kehittyneimmissä maissa.

Viron Neuvostotasavallan tulosvastuun ongelmia on periaatteessa yhtä paljon kuin missä tahansa itsenäisen maan taloudessa. Mutta niiden lisäksi on vielä joukko sellaisia, jotka johtuvat Viron kuulumisesta neuvostotasavaltojen liittoon, esimerkiksi ongelmat Viron ja SNTL:n keskuseliimien keskinäisistä suhteista, Viron osuudesta SNTL:n yleisten menojen rahoitukseen (niin sanottu liittomaksu) ja monia muita. Voidaan sanoa, että niiden ongelmien parissa työskennellään nyt ei vain Virossa, vaan Moskovassakin. Niistä on toistuvasti keskusteltu esimerkiksi NKP:n keskuskomiteassa ja Neuvostoliiton korkeammassa neuvostossa, mistä on tiedotettu myös lehdistössä. Kaikki tämä antaa aihetta suhtautua optimistisesti Viron ja muiden SNTL:n tasavaltojen taloudellisen itsenäisyyden tavoit-

telun mahdollisiin tuloksiin. Silti ei saa unohtaa, että kyseessä on vasta niinsanottu *toivotava tulevaisuuden* suunnitelma, joka ennen toteutumista saattaa vielä muuttua huomattavastikin.

Lopuksi on mainittava, että vaikka virolaiset taloustieteilijät ja koko Viron laaja yleisö ovat olleet koko viime vuoden ja ovat nytkin hyvin kiintyneet tasavallan tulosvastuun ideaan, sekä haluavat ruveta sitä toteuttamaan, tiedostetaan kuitenkin siihen sisältyvät riskit. Viron kansalla on takana päin jo tsaarinvallan ajasta lähtien kurjia vuosia ja vuosikymmeniä. Ne eivät ole mihinkään hävinneet Viron kansan sosiaalisesta muistista. Siksi kukaan Virossa ei odota, että vain poliittiset ja hallinnolliset muutokset, joita tasavallan siirtyminen tulosvastuuseen edellyttää, voisivat taata kansalle heti erittäin korkean elintason. Kansalaiset tietävät hyvin, että korkeamman elintason voi saavuttaa vain sitkeällä ja pysyvällä työnteolla ja ainoastaan sillä. Tasavallan tulosvastuu käsitetään keinona, joka antaisi mahdollisuuden tehdä suhteellisesti enemmän — lisätä Viron panosta koko SNTL:n talouteen ja samalla korjata myös omia elinolojamme.